

ИДОЛ ТРОЈИЧНОГ БОГА

Хегел није просто један значајан лик: он је средишна личност ако желимо да појмимо драму философије. У њему је систематска философија доживела свој завршетак /како је правилно запазио Енгелс/, завршетак нипошто убог или лишен даха, већ величанствен. Зато га и не покрива паучина заборава него он избија у први ред као духовна физиономија која опредељује наше доба, као велика замка из које задихани покушавају да побегну, они који би хтели да даду једно философско тумачење човека и света: Маркс покушава да га изврне наопако, Кјеркегор га поистовећује са пропашћу, Ниче урличе чим га омирише - сви се користе њиме, ниједан га не превазилази. Хегел је коб над философијом, усуд над европском мишљу.

За историју духа Хегел није *с а м о* оно што је предавао; он није збир аргумената, он је стање. Не ради се само о философском систему који беше формулисан и који тумачи универзум, него о довршеном покушају да се све што постоји и што би могло постојати затвори у кавез једног двоименика, да се личност затвори у кавез једног система. У овом смислу Хегел је припреман вековима; он представља Месију западнога духа. Стварно, главну одлику европске личности и њенога менталитета представља тежња ка ограничењу, контролисању, сређивању како међа света тако и сила које њиме владају. Свет се одређује законима, Бог је Највиши Разум или Ум који је поставио свету законе, познаје законе и стога контролише свет. Али ако се свет одређује законима, онда и човек може да га позна у целини његовој. Логика је средство за постизање овога циља. У овом оквиру гледан, свет се дели на оно што већ познајемо и на оно што ћемо упознати. Свет је ограничен, према томе и знање је ограничено. Доћи ће доба кад ће људи поседовати свецело знање. Тада ће људи „бити као богови”. Однос човека и природе, као и однос човека и Бога, покорав се законима хегеловске „дијалектике господара и роба”: посреди је однос апсолутне зависности обојице; улоге се замењују, тако да обећање „бићете као богови” садржи у себи обећање „потчините Бога”. Негде у дубини своје душе и највернији европљанин осећа да је Бог, додуше велико биће, али такође ограничено и, према томе, доступно сазнању. Иза тога бића нема ничега сем неке неодређене дубине, амбиса.

*

Потпуније но ико формулисао је ово гледиште велики мистичар Мајстор Екхарт. Екхарт је величанствен готски храм на средини европскога простора. У његовом делу искристалисала се душа Европљанинова и у њему је одређена њена будућност, њена историјска перспектива. Тирингијски викар је скривени унутрашњи смисао запа-

дне мисли /а не само философије/ од 14. столећа па наовамо. Богословска му је манифестација Лутер. Философска - Хегел. Научна се није појавила јер ће она означити улазак у крај знања.

Екхарт је за Хегела био једно име и ништа више. Епигон Просвећености није нашао никаквог разлога да се позабави проповедима и бесмисленим визијама једнога средњевековнога мистичара. Но једном је, задубљен у философске безизлазе, расправљао са својим пријатељем професором Бадером, и овај му прочита једну Екхартову проповед која се односила на њихову тему. Хегел је био веома импресиониран. Узме Екхартова дела /у издању самога Бадера/, те се баци на студирање. Сутрадан навече опет посети свога пријатеља. Већ беше написао једну лекцију о Екхарту. Био је пун одушевљења, говорио је ватрено и стално понављао: „Овај човек је *управо оно што нам треба!*”

Наравно Хегел је био и сувише велики дух да би просто преписао Екхарта. Али заслужује труда да видимо, бар у неколико редака, који су елементи заједнички за ова два духа.

*

Мајстор Екхарт се налазио под врло дубоким утицајем Дионисија Ареопагита, којег је познавао једино из латинскога превода и на којег се стално позива / не наводећи му имена, него служећи се реченицом: „Један ауторитет каже...”/. Екхарт је у латинскоме богословљу видео *усиологију* о Богу, реч о суштини Божјој / коју је и прихватио/, док је у апофатичкоме богословљу Дионисијевом назрео једнога Бога који се не може дефинисати, *једнога Бога с оне стране Бога*. Екхарт је прихватио *оба* става као важећа: католицизам нам говори о Богу, а Дионисије о стварности с оне стране Њега, о онтолошком амбису без дна из којег *и Бог произилази*. Бог је – а то код Екхарта значи *Идеја* Бога – на известан начин сасвим спојен са светом, Он лежи на истој равни са светом. Будући пак да се Бог изједначује са идејом Бога, следи да прво својство Божије јесте *мишљење*, а не *постојање*. Сам бездан амбис /grund/ има за постојано својство постојање. А како Бог као мишљење стоји у истој равни са светом, следи да је на исти начин подложен и промени. Тако, дакле, Екхарт пружа Хегелу појам Идеје која се мења, односно пролази кроз развојне ступњеве. Који су то ступњеви?

Екхарт се на неки свој начин држи Дионисијеве тријадологије. Ухваћен, међутим, у замку латинскога превода, непрестано изопачује истине које је формулисао поменути Отац Православља. Тако он три Лица Свете Тројице схвата као слике или, тачније, као *идоле* /imago/. Триипостасност Троичнога Божанства претвара се код њега у три *imagines*. Свет – сам по себи такође неипостасан, непостојећи, тј. једно *nihras nihte* – огледало је ових трију идола. Постоји прелаз од једног идола ка другом, и тај прелаз Бога и света сачињава оно што називамо развитком. Напоследку се све то улива у амбис, а овај се може сагледати преко мистичног сазерцања *theorija contemplatio*/. Читаоцу је лако да овде запази хегеловску тројичну схему „теза – антитеза – синтеза” као дијалектички развитак. Идеје Додајмо још да Екхарт сматра и свет за одраз тројичне *imago*, а тако исто и душу човекову. Ова схватања усвојио је и Хегел. Није, разуме се, могуће подробније и потпуније приказати у овој белешци ни

Екхартову мистику, ни Хегелову философију. Но из ове наговештајне схематизације читалац може да уочи сродност духа међу двојицом мислилаца. Та сродност се проширила још и више благодарећи господству романтизма у деветнаестом веку.

*

Схватање односа човек – Бог, па и човек – природа, као односа господар – роб уводи не само наду на промену улога него и у осећање трагичне поларизације и провалије. И заиста, романтизам разликује провалије између духа и материје, живота и смрти, лепог и ружног, слободе и нужности, итд. Свака страна провалије квалитативно је друкчија од друге, а даље – с једне стране се сабира све што је „идеално”, а с друге све што је „ниско” или „профано”. Човек бије битку да одбаци оно што је „ниско”, „профано”, и да задобије оно што је „идеално”; он је Фауст који се не задовољава све док не украде престо од Бога, од *суверенога господара*. Схватање света као провалије или, тачније, манихејско поимање света представља темељну компоненту европскога духа. Ово поимање тече европском историјом вазда у различитим облицима. У Хегелово доба оно се изразило кроз романтичарски покрет.

Врховни романтичарски философ беше Шелинг, Хегелов пријатељ и сарадник. Њих двојица су заједно издавали часопис *Kritisches Journal der Philosophie*. Шелинг је надахнуо Хегела /као и Фридриха Енгелса, Кјеркегора и друге/. Хегелова појава по први пут у философској књижевности, кроз дело *Differenz des Fichte'schen und Schelling'schen System der Philosophie* које је било објављено 1801, у исто време кад и његова дисертација *De Orbitis Planetarum*, обележава и његово дубинско супротстављање Кантовом и Фихтеовом систему.

Хегел је заступао тројичност универзума /логос – природа – дух/ и тројичност сваког појединачног елемента првобитне тријаде /тако се, на пример, дух састоји од субјективног, објективног и апсолутног духа/. Тај дух, *чак и апсолутни дух*, уклапа се у свемирску целину – као што видесмо и у Екхарта. Прелаз из једног тројичног елемента у други јесте *неминовна потреба* и сачињава дијалектични ход ка довршености. Управо овде поставља се проблем напретка.

Хегел се успротивио теоријама о прогресу које је неговала Просвећеност. За њега је напредак прелаз из нужности у слободу, а нипошто није пут побољшавања стварности. Напредује свест, а не чињеница, стварност. Напредак је ход од природе ка духу, тако да ни сама Историја није повесница догађаја и ствари већ повесница духа. И у историји ћемо сагледати тројичност, како у равни духа тако и у равни датости. Хегел разликује следеће стадијуме: оријенталне царевине – грчко-римски свет – новије европске /а посебно германске/ државе. У царевинама је монарх био слободан, а сви остали робови. У грчко-римском свету грађани беху слободни, а сви остали робови. У савременој држави сви су слободни...

Са грчког превео: јеромонах Иринеј /Буловић/

1 Грчки хришћански философ, издавач угледнога философског-књижевнога часописа ЕΠΟΠΕΙΑ, из којег /том 5, Атина 1980, стр. 671-673/ је и преведен овај текст.

S u m m a r y

Panagiotes Drakopoulos

IDOL OF A TRINITARIAN GOD

According to the author, Hegel is not merely an important figure, he is even the central person in the drama of Western philosophy. In him the systematic philosophy has reached its final and alluring shape. Ever since, he is a state of mind. Unsurpassed by no one in Europe. The „Messiah ’ of the Western mind, Hegel promised to every thinker to become „like God”.

Hegel’s forerunner is Eckhart, who used to interpret in his own way the mystical works of St. Dionysius the Areopagite. Having, at his disposal, only a Latin translation of these works, he has distorted the orthodox teaching of this famous writer, and by that he supplied Hegel with his philosophical „triadology”, with an idol of his trinitarian Absolute.